

Életen túli teljesség Juhász Ferenc költészetében

Egy posztantropocentrikus Juhász-kritika lehetősége¹

Juhász Ferenc líráján keresztül a valóság visszafoghatatlan burjánzása és mitologikus, vad, tobzódó heterogenitása mellett számos olyan témával találkozhatunk, amely megkerülhetetlen fontosságú a kortárs kultúratudományos és filozófiai diskurzus számára. Szövegei a valóság materialitásának olyan kvázi mitikus megnyilvánulásai, amelyek mintha magából az élő és az élettelen határpontján lévő anyagból törnének elő. Az élő–élettelen bolygó töredékei ezek, amelyek a több mint emberi valóság szinteknek adják lezárhatatlan és lehatárolhatatlan tárházát. Már önmagában ez a barokkos, végtelen gazdagság is hatalmas érték a juhászi életműben, hiszen szembeszegül a modernitást meghatározó leegyszerűsítő ökonomizmussal.

Csábi Domonkos idézi fel, hogy Juhász saját lírájának leírására szülőfaluja sváb lakosainak sajátos jelzőjét használta, a Verdächtigt, amelynek jelentése zavaros, rendetlen, összevissza, koszos, tisztátalan, piszkos.² A német szó valójában teljesen nem behatárolható ezen kifejezések egyikére sem, hanem jelentéstartalma csúszkál ezen szavak között. A tisztátalanságot kifejező szó azért is találó, mert önmagában is átfertőződik más jelentéstartalmakkal. Önmagában is antihigiénikus materiális jellege mintha megelőlegezné a juhászi költészet szótenyészetét. Ez a kettős meghatározhatatlanság jellemzi a Verdächtigt, a tisztátalan, zavaros és kaotikus jelentések közötti kifürkészhetetlen átmenetben vagy leendésben lévő sváb kifejezést. Itt az ideje a Juhász-irodalomnak is szembenéznie a Verdächtigt megközelíthetetlen keszekuszásával. Az eddigi, Juhász köré szerveződő kritikai irodalom túlságosan is elhallgatta vagy háttérbe szorította az életmű ezen kaotikus, koszos, zavaros oldalát.

A modern linearitás, sematizmus és antropocentrizmus helyett Juhász a maga természetkulturális vitális materializmusával heterogén és széttartó szökevényeket kínál fel, amelyek tovább komplexifikálódnak és deterritorializálódnak a visszafoghatatlan hiperkóros felé. Azonban ez a komplex monstruózus barokk-kaotikus verstest meg is nehezíti a költőről való értekezést. Nemes Z. Márió szerint a „Juhászcól való beszéd” nem csupán kihívásokkal néz szembe, hanem egyenesen „akadályoztatva van, [...] kisiklatott és veszélyeztetett”.³ Maga a hatalmas szövegtest vagy corpus is alapjaiban nehezíti meg a költeményekhez való közel kerülést. Borsik Miklós nézetében Juhász életműve „nagyon terjedelmes, de talán nem is a mennyisége miatt nehezen befogható”.⁴ Borsik tanulmányának későbbi szakaszában a szöveg diktálta olvasási tempók hektikusságára és disszonanciájára hívja fel a figyelmet. Mint megjegyzi, „hol nagyon transzparens a szöveg [...] így lendületesen olvasható”, máshol pedig enigmatikussága okán nehezen fejthető fel: „ez a hektikusság megnehezíti az egyenes, értő előrehaladást”.⁵ A hatalmas életmű mennyisége mellett sajátos jellegzetességei miatt is bír erőteljes, már-már feltörhetetlennek tűnő titokzatossággal. Mintha a szöveg visszahúzódna vagy elrejtőzne az irodalomkritikai olvasás megszokott gyakorlata elől. Borsik szerint „érződik annak a fenyegetése, hogy Juhász kapcsán csak kissé skizoid tézisekkel lehet előállni”.⁶ A Verdächtigt elterül és bekebelezi a folyamatosan burjánzó és formálódó corpust. Azonban meg kell kísérelnünk feltárni és közel kerülni a juhászi líra ezen kvázi materiális kaotikus mélyrétegéhez. Juhász művészete a létezés határterületeihez, az élet és élettelen, emberi és nem emberi liminális zónáihoz juttat el bennünket.

¹ A tanulmány megírása során az MMA 2021–2024 évre szóló Művészeti Ösztöndíjprogramban vettem részt a *Túl az életen – Az inorganikus vitalizmus szerepe Juhász Ferenc költészetében* című pályázatommal. A közölt tanulmány az *Inorganikus vitalizmus* című Juhász monográfia átdolgozott és rövidített bevezetője.

² CSÁBI Domonkos: *Szóba öltött tenyészet. Juhász Ferenc költészetéről* = *Magyar Napló*, 2008, 8. sz., 7–12. (online változat: <https://epa.oszk.hu/03500/03573/00029/pdf/>)

³ NEMES Z. Márió: „*Csupa fej és csupa fark*” Juhász Ferenc versteste(i) egyetemeség és formátlanság határán = *Tiszatáj*, 2020, 1. sz., 68.

⁴ BORSIK Miklós: *Penetráns radikalizmus. A Juhász Ferenc-olvasás néhány tendenciája a kétezres években* = *Tiszatáj*, 2011, 11. sz., 39–48., 39.

⁵ Uo., 40.

⁶ Uo., 39. Felvethető és később részletesebben is kifejtett lehetőség, hogy Juhász poszthumanista olvasata vagy kisajátítása is ilyen skizoid tézisnek tűnhet. Vállaljuk ennek kockázatát. Bár Borsik szerint mindenképpen el kell kerülni a skizoid tézisek megtételét, mi könyvünkben vállaljuk ezt a lehetőséget az életműben meghúzódó poszt-humanista potencialitások okán.

Azonban ennél jóval többet is kínál Juhász Ferenc. Könyvünkben sokszor előtérbe kerül a modernitást maga mögött hagyó nonmodern vagy posztmodern életmű, azonban központi motívumként másik aspektust emelünk ki. Ez pedig nem más, mint az olyan vitalizmus lehetősége, amely a szó kortárs filozófiai értelmében materialista. Kötetünk egyik alapvető kiindulópontja az a belátás, hogy „a kortárs társadalomtudományban szövetségesekre lelhet Juhász”.⁷ A különböző posztantropocentrikus ontológiák, valamint az új vagy spekulatív materializmusok szövetségeseink lesznek az enigmatikus irodalmi életmű megközelítése során. Ez a vitális materializmus azonban megbonyolítja, sőt bizonyos fokon fel is oldja a materialitást és a vitalizmus, tehát az élet közötti modern szembenállást. Mit nyerhetünk az életet az élettelelennel, vagy másképpen az élet ideáját az anyag brutális materialitásával összeolvasztó lírai formakincsből és költői életműből? – kérdezhetnénk. Valójában az élet és az élettelen megszokott binaritásának megbomlasztásával a költő az életet visszavezeti annak prehistorikus és geológiai értelemben vett ősmúltjába, az anyag különös tenyészetébe. Az élet és egyben az ember is ebből a perspektívából nem más, mint „öntudatra ébredt anyag”, amely csupán „egyik megvalósulása annak a nagy körforgásnak, amely egyébként magára nem ismerve, mintegy boldog öntudatlanságban létezik”.⁸ Sőt, a vitalista materialista vagy spekulatív realista ontológiai pozícióból még árnyalhatjuk is Csábi értő szavait, hiszen elképzelhető, hogy maga az anyag is tágabb, kiterjedtebb posztantropocentrikus vitalizmussal rendelkezik. Sőt, az objektumorientált ontológia azt is elképzelhetőnek tartja, hogy a különböző élettelen dolgok is észlelik egymás bizonyos jegyeit roppant sajátos módon.

Az *Inorganikus vitalizmus* című kötetben elsősorban a juhászi lírában már az 50-es években nyomokban megfigyelhető, majd a 60-as és a 70-es évekre megérett poétikai fordulatra összpontosítunk, amely során a nagy költő „kibontotta a nála már meglévő benne szunnyadó új minőséget”.⁹ Csábi szerint nagyjából a 60-as évek közepétől jellemzi egyöntetűen és mindenre kiterjedően az 50-es évek során kiérlelt és fokozatosan megtalált egyedi hang, amelynek lényege, hogy „a líra a világ maga”.¹⁰ Tanulmánya más pontján Csábi ezen poétikai fordulatot „anyagi

indíttatású szemléletből kiinduló” költészetként írja le.¹¹ Ebben a világlírában vagy kozmikus szövegtestben „az irodalomnak is vissza kell jeleznie” a világot jellemző „eredeti arányosságot”, azaz foglalkoznia kell a természet, a nonhumán létezők és a különböző dolgok jelenlétével. Sőt, mint Csábi megjegyzi, Juhász megtalált világlírájában a természet és „annak anyagi valója bekebelezi a verset”.¹²

Hiszen Juhász nemcsak az ismert világ egészét kívánja láttatni, hanem az emberi megismerési horizonton radikálisan túlnyúló „világvégtelet” is reprezentálja.¹³ A világvégtelet befogadni kívánó költészet célja nem kevesebb, mint hogy „levegye, lebontsa magáról végképp az útjában álló, növést és mozgását gátló elemeket”.¹⁴ A szövegtest ezen extatikus dinamizmusa és rizomatikus mozgása sohasem teleologikus fejlődés, hanem heterogén burjánzás. Erre a széttartó, dinamikus minőségre utal Juhász egyik legfontosabb méltatója és kortársa, Tandori Dezső, amikor megjegyzi, hogy lírájában hasonlítások, expresszív metaforák és vizuális analógiák segítségével hozza létre „bontás-sorait”.¹⁵ Elsőre ez úgy tűnhet, mintha valamilyen líratechnika lenne, és csupán a széteső textualitásra utalna Tandori. Azonban az inorganikus vitalizmus perspektívájában és a juhászi leendések felől a valóságot ilyen átmenetek és bizonytalan processzusok alkotják. A materialitás belső, posztthumán valósága különös légység vagy plasztikusság, amelyre tökéletesen illik Tandori bontás-sor megnevezése. A juhászi epikus líra túllép az emberközpontúság és az élet által jelentett kereteken és gátakon egyaránt.

Csehy Zoltán is felismeri az élet és a halál megszokott dualitását és binaritását megtörő juhászi vitalizmus erejét, amikor rámutat, hogy lírájában az „önmaga televényén és humuszán új életet sarjasztó biodiverzitás szédületes fortissimóját” tapasztalhatjuk meg.¹⁶ A juhászi tenyészetet leíró fiktiiv és valós szereplők látszólag nem tudnak szabadulni „a züllés látványától”.¹⁷ Azonban az inorganikus vitalizmus perspektívájából ez a züllés nem csupán történelmi esemény vagy történelmi fordulat eredménye, esetleg a szubjektivitás mélyrétegének vagy az elbeszélő elméjének háborgása, hanem az anyag rendezetlenségének és formálódásának következménye. Nem tud a züllés és tenyészet drámai folyamataitól távol maradni *A tékozló*

7 LOVÁSZ Ádám: *A gyűjtás litániái. Bruno Latour, Juhász Ferenc és a sokféleség mómora* = JUHÁSZ Ferenc: *Más Petőfi az enyém*. Szerk. JUHÁSZ Ferencné KILIÁN Katalin, JUHÁSZ Anna, DEBRECENI Balázs, Bp., Prae, 2023, 352–362., 353.

8 CSÁBI: *i. m.* (2008)

9 Uo.

10 Uo.

11 Uo.

12 Uo.

13 KERBER Balázs: *A katalógus mint irodalmi forma. Juhász, Szentkuthy és a Catalogus rerum* = *Tiszatáj*, 2020, 1. sz., 58–67., 61.

14 CSÁBI: *i. m.* (2008)

15 TANDORI Dezső: *A tenyészet pontossága (Juhász Ferenc költészetéről)* = *Új Írás*, 1978, 9. sz., 83.

16 CSEHY Zoltán: *Az anya mint növény. Juhász Ferenc anyaverseinek botanikája* = *Irodalmi Szemle*, 2021, 10. sz. <https://irodalmiszemle.sk/2021/10/csehy-zoltan-az-anya-mint-noveny-juhasz-ferenc-anyaverseinek-botanikaja/>

17 BODNÁR György: *Juhász Ferenc = A magyar irodalom története 1945–1975. II./1–2. A költészet*. Szerk. BÉLÁDI Miklós, Bp., MTA, 1986, 714–748. <https://shorturl.at/S6xV4> (e-dokumentum)

ország kitalált vándorköltője, mivel véráramait, sejtjeit, bélrendszerét és szerveit átítatja az anyag inorganikus vitalizmusa. A tenyészet és a züllés tehát nem odakint van a juhászi poszthumán vízióban, hanem bennünk is megtalálható. A fellázadó és összezavarodó lírai szubjektivitás kaotikus és kósza elméje nem valamilyen fantazmagória vagy elmebaj következtében húz a felbomló testek és anyag felé, hanem materiális vagy vitális közelséget és gravitálást érez a körülötte hömpölygő valósághoz. Az életnek ezzel az izgalmas, mégis a kortárs természettudományos és földrendszer tudományos vizsgálódásokkal megbékíthető, spekulatív olvasatával valójában a modernitás hagyományos nagy binaritásait bontja meg és dekonstruálja Juhász. Az ember visszaágyazódik nemcsak természeti vagy ökológiai viszonyai közé, hanem valójában a bataille-i értelemben vett formátlanságba, vagy bázikus materialitásban találja magát, olyan zavaros és felkavaró ősállapotban, amely alapvetően visszahúzódik és elrejtőzik előlünk, mégis bizonyos jegyekkel bír. Ez a kozmikus, tágabb világ tehát egyszerre vezet az ember mélyrétegeibe és az anyag lágy, belső rejtelmeibe, hiszen *A tékozló országban* „a krónikás nemcsak a mocsárba fulladt társait látja, hanem a nyüzsgő, zabáló buja világ mikroszkópikus képét is”.¹⁸

Bodnár György is rámutat, hogy ez a tenyészetbe vagy materiális züllésbe torkolló drámai vízióban úgy érezhetjük, hogy a pusztulás maga kilép a történelemből. Az inorganikus vitalizmus éppen ezt a szubjektivitásból, a korrelativizmusból és antropocentrizmusból való kiszakadást kísérli meg, olyan radikális szferikus kívüliséget, amelyet még az élet sem korlátoz. Paradox módon azonban ez a nonmodern kilépés visszavezet a test sejtjeinek materiális mélyrétegeibe. A juhászi életmű inorganikus vitalista szemléletében „az anyag eredendő és végső elv”.¹⁹ Ez a lírai szubverzió és radikális vitális rematerializáció nem művészeti visszalépést, sematizmust vagy leegyszerűsödést jelent, hanem valójában megadja „e nagy ambíciójú líra továbbtenyésztésének módját”.²⁰ Maga a materiális inorganikus alapállapot plasztikus légysággként jelenik meg, amely valójában „a valóságok valóságát” jelenti.²¹ A juhászi lírában az „ösfolytonosságon ejtett kozmikus sebként tárul fel a határtalan messzeség”, még a „halálnál is üresebb perspektíva”.²² Ez az üresség azonban valójában tele van a materialitás vibrációjával.

A materialitás inorganikus mélyrétegeibe való visszatérésre használhatjuk Borsik nagyszerű kifejezését, amely

tulajdonképpen az egész juhászi életmű kapcsán is központi fogalomként alkalmazható. A penetráns radikalizmus kifejezéssel Borsik a penetratio szó eredeti jelentéseit hozza játékba, azaz az átfúródást, a benyomulást, belépést, beszivárgást, áthatolást.²³ Az inorganikus vitalista materialitás is beszivárog, belénk hatol, áthat bennünket. Azonban a lágy őanyag és végtelen plasztikus légyság egyben lehetővé teszi a hibrid egyesüléseket és zavaros, zajongó kapcsolódásokat, valamint a különböző leendések burjánzását. A penetratio így belépés vagy behatolás az anyag mélyrétegeibe, de mindeközben belépés más testek és más dolgok felé. A juhászi penetráns radikalizmus nem korlátozódik csupán az emberre, sőt az inorganikus vitalizmus értelmében az életre sem szorítkozik. Azonban a juhászi szövegek ezen kaotikus tenyészeté és penetráns radikalizmusa egyben bizonyos perspektívából antihigiénikus is teszik ezt a verstestet. Miközben elismeri Borsik, hogy „többek a juhászi szövegek a létmohóság írásos termékeinél”, de azt is kiemeli, hogy valóban van antihigiénikus jellege ennek az életműnek.²⁴ A tenyészet, a heterogén keveredés a szennyezéssel, a visszafordíthatatlan szubverzióval és a megfertőződéssel fenyeget. Borsik szerint egyfelől a szerző témaválasztásai, másfelől különös líratechnikája is gondoskodik erről az antihigiénikus penetráns radikalizmusról. Juhász szövegeiben az extatikus intenzitás, a furcsa erotizmus, a horror- és a sokkvízió tömegesen fordul elő.

Mielőtt rátérünk az inorganikus vitalizmus fogalmára, érdemes általánosságban is kiemelni Juhász művészetének néhány központi sajátosságát. Juhász költészetének kortárs filozófiai perspektívából történő értelmezése korántsem tekinthető ráolvasásnak vagy kisajátításnak. Juhász „monumentális igényű költészetének” számos lételméleti aspektusa várja a filozófiai és kultúratudományos értelmezést.²⁵ Juhász költészetében „messzebb és tovább ment, mint ahogy a megszakított folytonosságból ez elképzelhetően következett volna”.²⁶ Kerber szerint Juhász epikai és lírai hangokat vegyítő művészete „világelbeszélő és világertelmező” szándékkal lép fel.²⁷ A juhászi lírában összesűrűsödnek és mitologizálódnak a világ és az emberiség nagy problémái és jelenségegyüttesei. Bodnár nézetében a nagyszabású életműben kimondhatatlan és megközelíthetetlen kozmikus kérdések tűnnek fel, azonban a személyes és társadalmi jelenségek és aspektusok sem elhanyagolhatóak.²⁸ Ehhez a kozmikus világertelmező

¹⁸ Uo.

¹⁹ CSÁBI: *i. m.* (2008)

²⁰ Uo.

²¹ KERBER: *i. m.* (2020), 62.

²² LOVÁSZ: *i. m.* (2023), 358.

²³ BORSIK: *i. m.* (2011), 44.

²⁴ Uo.

²⁵ KERBER: *i. m.* (2020), 59.

²⁶ CSÁBI: *i. m.* (2008)

²⁷ KERBER: *i. m.* (2020), 59.

²⁸ BODNÁR: *i. m.* (1986, e-dokumentum)

lírához a költő „nyelvileg egy új költészetet teremtett”.²⁹ A juhászi kvázi materializálódó szövegtestnek „anyagává válik a történelem és a modern veszedelmek mellett a szűkebb közeg, a család meghittsége is”.³⁰ Juhász valóban a legtávolabbi, embertelen és idegen dolgokról is ugyanolyan sajátos materialista jellegben beszélt, mint a szűk családjáról vagy mélyen emberi érzelmeiről. A valóság egészét kívánta kozmikus lírájába bekebelezni a költő.

Azonban ennek az epikus világértelmező jellegnek van hátulütője is, hiszen az epikus lírájában szereplő „befogadhatatlannak tűnő léptékek” megnehezítik Juhász lírájának értelmezését.³¹ Borsik szerint a Juhász-kritika mindig csak próbálná utolérni a költőt és hatalmas életművét: „mintha a recepció csak oda tartana, ahol Juhász van”, azonban „nem fog odaérni”.³² Csábi is rámutat, hogy ez a drámaian új költői hang feltűnését nem kísérte egyöntetű elismerés. Nemes Z. szerint a juhászi corpus „mindent el akar maga körül némitani”.³³ Valahogy meg kell törnünk ezt a fekete és zöld csöndet, ezt a lírai hallgatást. Valóban elnémithat bennünket ez a hatalmas szövegtest. Az organikus szerveződő életmű elefantiázisát, erőteljes túlnövekedését és vad burjánzását kiegészíti a szövegtest „önmagát is relativizáló szétírtsága”.³⁴ Azonban az inorganikus vitalizmus értelmében akár a racionalitást, sőt fejünket elvesztve is beszélnünk kell erről a corpusról. Borsik is megjegyzi, hogy nehéz az egész életműre rátalálni annak heterogenitása és hatalmas mérete okán, „de ez nem lehet ok arra, hogy elforduljunk Juhász világától”.³⁵ A világelbeszélő epikus életmű egyetemessége valóban zavarba ejtő aspektus.

Sőt, kissé spekulatív módon is állíthatjuk, hogy éppen olyan posztantropocentrikus elemzési módszer szükséges a hatalmas juhászi életműhöz, amely nem riad meg a szövegtest monstruozitásától. Azt is mondhatjuk, hogy a juhászi világ idegenszerűsége és különlegessége lehetővé teszi számunkra egyéb potenciális extrém világok megismerését. A vadul burjánzó, önmagát felbomlasztó és szétíró szövegtest olyan elemzési módszerért kiált, amely képes a materialitás és az anyag, valamint a különböző leendések irányába nyitni. Az antropocentrikus vizsgálódás és „kritika számára” a különböző hibrid valósság szintek és „leendés-tömbök hibrid burjánzása perverz

monstruozitásként és értékegyességgként elmarasztalhatóvá” válhat.³⁶ Azonban még ha igazat is adunk Borsiknak, hogy a juhászi corpus esetén „a befogadás olvasó és mű konfrontációja”, akkor sem szabad megtántorodnunk ettől a drámai találkozástól, amelynek sajátos intenzitása új élményekhez és újszerű valóság tapasztalatokhoz vezethet.³⁷

Juhász kapcsán Csehy szürrealista asszociatív képekről beszél.³⁸ A heterogén szöveghalmaz és a tudományos és lírai nyelvezet egymásba olvasztása áthatja Juhász pályáját. Kerber szerint teljesebb tapasztalat lehetősége sejlik fel a költészetet és a matematikát szintetizáló juhászi művészetben, amelyben helyet kap a szigor és az erős egyaránt.³⁹ Borsik véleményében a dolgok és létezők közötti hasonlóság megragadásának leggyakrabban alkalmazott eszköze az életműben az explicit hasonlat.⁴⁰ Csehy rámutat, hogy Juhász ritkábban használja a csonka metaforát, helyette „képalkotó radikalizmusa inkább a tertium comparationis enigmatikusságát” viszi végig.⁴¹ Juhász műveiben „a nyelv mint az átlényegítő metamorfózis humán otthonosságra alapozva” körvonalakat ad és érzékeltet.⁴² Azonban a juhászi szürrealis szóhalmaz és hibrid vagy kiméraszerű kifejezések és magmaszerű szóáradat egyben idegenné és furcsává is változtatja a nyelvi rendszert is, amelynek megszokott körvonalait plasztikusabbá és porózusabbá transzformálja. Borsik nézetében a letört sejtlap és szilánkos töredékszerű szövegtest „eleve ön maga fragmentális hozzáférést valószínűsít”.⁴³ A szépség hihetetlen kiterjesztésének igénye jelenik meg a költői pálya során, amelyet poétikai és mechanikai minőség is áthat. Kerber szerint a „tradicionálisabb költői motívumok válnak vadabb, testi-biológiai metaforák *komponenseivé*”.⁴⁴ A legmodernebb eszközök és tudományos újítások is lírai és esztétikai szférával itatódnak át, ahogy a líra is biologizáló és mechanisztikus lesz az életmű bizonyos szakaszaiban.

Lovász a juhászi lírában kozmogóniai jelleget fedez fel, amely „kiemeli a magyar irodalmi hagyományból”.⁴⁵ A kozmogóniai törekvést a teljesség iránti vágy hajtja.⁴⁶ A kozmogóniai jelleg alatt a teljességre vagy „egészre nyíló rálátás igényét” érthetjük.⁴⁷ Juhász művészetében szintetizálja a radikális, már-már felbomlasztó sokrétűséget és

Juhász Ferenc
1970-ben
Adományozó:
Szalay Zoltán
© Fortepan

²⁹ CSÁBI: *i. m.* (2008)

³⁰ Uo.

³¹ NEMES: *i. m.* (2020), 75.

³² BORSIK Miklós: *Bevezetés. Az Üveghegy és a szilánkok. Tanulmányok Juhász Ferenc életművéről = Tiszatáj*, 2020, 1. sz., 39–94., 39.

³³ NEMES: *i. m.* (2020), 68.

³⁴ Uo., 75.

³⁵ BORSIK: *i. m.* (2020), 39.

³⁶ NEMES: *i. m.* (2020), 75.

³⁷ BORSIK: *i. m.* (2020), 39.

³⁸ CSEHY: *i. m.* (2021)

³⁹ KERBER: *i. m.* (2020), 63.

⁴⁰ BORSIK: *i. m.* (2011), 42.

⁴¹ CSEHY: *i. m.* (2021)

⁴² Uo.

⁴³ BORSIK: *i. m.* (2020), 39.

⁴⁴ KERBER: *i. m.* (2020), 63.

⁴⁵ LOVÁSZ: *i. m.* (2023), 359.

⁴⁶ KERBER: *i. m.* (2020), 61.

⁴⁷ LOVÁSZ: *i. m.* (2023), 353.

ezt a kozmogóniai egészlegességet. Juhász kapcsán „panorámaszerű ábrázolást” figyelhetünk meg, amely önmagában is lírai világot hoz létre.⁴⁸ Megszokott körvonalak és megismert struktúrák helyett a juhászi textus kaotikus multidimenzionális forma nyúlványok és sferikus non-lineáris kiterjedések felé vezet, amely posztumán természetkulturális elrendeződést tár fel. A nyelv itt már nem az emberi otthonosság védőbástyája, hanem az emberen túli hibrid valóság szürreális vagy realista mágiájának hívogató kapuja. Letaglózó erejű ez a dezantropomorfizáló lírai mű, amellyel valóban megrendítő erejű a találkozás. Juhász életművét „az eddigieknél egy intenzívebb világlátás” hatja át.⁴⁹ Azonban ez a lírai ontológiai rendszer nem tudománnyal szemben képződik meg. Juhász művészetének középpontjában „a sokféleség mámorát” találjuk, amely élmény „kiemel bennünket [...] a hétköznapi-ság szabályozottságából”.⁵⁰ A valóság vad, emberen túli heterogenitásával szembeesítő csodálatos lírai fohász szétzúzza a szabványosított, antropocentrikus és bürokratikus szabályok közé szorított nyelviséget.

Az inorganikus materializmus az a fogalom és filozófiai perspektíva, amelyen keresztül megközelíthetjük a felbomlásban lévő televényből és rothadó tenyészetből kinövő juhászi szövegsarjastást, amely a maga gótikus, barokkosan sötét jellege ellenére „hatványozottan organikus létet kölcsönöz ennek a versnyelvnek”.⁵¹ Vizsgálódásunk során tehát rá kívánunk mutatni, hogy a Juhász-féle vitális materialista tenyészet az emberi megismerés elől való visszahúzódása mellett, amely nem elhanyagolható jellegzetesség lesz, milyen alapvető jegyekkel bír. Az ökológiai válság korában és a környezettől való példátlan elidegenedés állapotában Juhász izgalmas, spekulatív, metaforákban és képtársításokban gazdag lírája kiemelhet bennünket dehumanizált és denaturalizált állapotunkból. Mindeközben a halál, a felbomlás tematizálásán keresztül az inorganikus vitalizmus újszerű, szokatlan biológiai ritmust és lírai dinamizmust kölcsönöz a kortárs irodalmi nyelvnek, amelyet az ökogótika és a sötét ökológia által meghatározott antropocén líraként fogunk a későbbiekben meghatározni. Kötetünkben nem csupán elidegenedett módon egy irodalmi corpushoz kapcsolódunk, hanem a valóság kapcsán is új aspektusokra kívánunk ráismerni, hiszen „a költészet élen jár a valóságfeltárásban”.⁵²

Másik fontos vizsgálódási szempontunk lesz Juhász életművében a megszűnés, a halál, a felbomlás gazdagsága és lenyűgöző lendülete. A halálról szóló fejezetünkben fogjuk bevezetni azt a sajátos posztumusz poszthumanis-

ta vagy nekrovitalista tenyészetfogalmat, amely tulajdonképpen végigvonul az egész életművön. Ez a barokkos bőséget sem nélkülöző halálkép felfokozza, sőt vitalizálja a valóság egészét. A megszűnés, a szétesés Juhász költészetében nem ellentétes a leendések burjánzásával és a természetkulturális létezők heterogén feltűnéseivel, hanem egyenesen bővíti és tobzódóvá teszi, sőt maga ez a tenyészet alakítja ki saját lírai univerzumát. A juhászi hibrid metaforikusság formabontó módon az élet és „az élettelennek, vagy annak ható környezetelemeit is képes egyberántani”.⁵³

Vibráló, csillogó, folyamatosan változó, fortyogó és átformálódó halál által vagyunk átítatva mindnyájan. Valójában a nekrovitalizmuson vagy inorganikus vitalizmuson olyan speciális vitalizmust értünk, amely túllép a biocentrizmuson és az életen. A juhászi textus vad, visszafoghatatlan burjánzása átszövi a valóság szerves és szervesetlen komponenseit, sőt az inorganikus vitalizmus értelmében utóbbiból építkezik is. Az életen való átlépés, ez a posztumán transzgresszió adja az egész életmű azon kulcsmomentumát, amelyből legalább részlegesen felfejthetővé válnak Juhász önmagukat megszüelő vagy képző szótenyészei. Az inorganikus vitalizmus valójában a vitalizmus és a mortalizmus közötti határt kívánja dekonstruálni. A halált dinamikus, változékony, kreatív folyamatnak mutatja be, másfelől az élet és a valóság egészét átítatja a megszűnés és a felbomlás potencialitása. Ahogy a posztumusz poszthumanizmus, úgy az inorganikus vitalizmus is az embert megtestesült, heterogén kontinuumon akarja elhelyezni feleledő és szétesett, halott dolgok között. Az inorganikus vitalizmus miközben felismeri az élet és a valóság bizonyos elrendeződéseinek a végességét, alapvetően nem a végesség ünnepléséről szól. A vitalizmus és a mortalizmus közötti határ feloldása az a központi aspektusa, amelyen keresztül vibráló, energetizált, aktív anyagkonceptióhoz juthatunk, amely meghaladja az élet és az élettelenesség megszokott binaritását.

A juhászi felbomlás posztantropocentrikus, természetkulturális tere a televény vagy enyészet, „a kulturális tér es emlékezet humán játéktereit szembeesíti a kozmosz organikuságával”.⁵⁴ A tenyészetten keresztül a juhászi inorganikus vitalizmus a felbomlást a kulturális és művészeti tér bevonásával a kozmikus organikuságba ágyazza vissza, az anyag vibráló materializmusába. Csábi szerint a juhászi materialitás kulcsfogalma a tenyészet, amely értelmében minden folyamatosan megszületik, fennáll és pusztul.⁵⁵ Sőt, felvethető az is, hogy az inorganikus vita-

⁴⁸ KERBER: *i. m.* (2020), 60.

⁴⁹ LOVÁSZ: *i. m.* (2023), 358.

⁵⁰ Uo., 359.

⁵¹ CSEHY: *i. m.* (2021)

⁵² LOVÁSZ: *i. m.* (2023), 353.

⁵³ CSEHY: *i. m.* (2021)

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ CSÁBI: *i. m.* (2008)

lizmus perspektívájából a hulla emberi és embertelen, élő és élettelen. A halott alakjában ott rejtőzik az élő és a halott ember. Csehy alapján mindehhez hozzátehetjük, hogy az inorganikus vitalizmusban „a lesóványodás tragikumából kibomló szépség burjánzása” megy végbe.⁵⁶ Az inorganikus vitalizmus a hullát nem a vitalizmus és mortalizmus hagyományos szembenállásán keresztül és megszokott kategorizációs technikáján keresztül vizsgálja, hanem a leendés különböző módozatai alapján. A juhászi leendések pedig barokkos, díszes burjánzások, amelyek a megszűnést magát is komplex, a bőséget kifejező folyamatként közelítik meg.

Könyvünk középpontját ezért nem az ember nekropolitikai újrafogalmazása adja, hanem az anyag újszerű koncepciója. Miközben visszatérő elemei művünknek a veszteség, az elmúlás vagy a melankólia, alapvetően nem az emberi identitásstruktúra újraosztása áll fókuszunkban. Az inorganikus vitalizmust alapvetően posztantropocentrikus, spekulatív realista vagy új materialista perspektívából vizsgáljuk. Azonban sem ünnepelni, sem a transzhumanizmushoz és bizonyos modern utópiákhoz hasonlóan nem kívánjuk meghaladni a halált és a halandóságot.

Ezekhez szorosan kapcsolódik egyik különös, saját filozófiai fogalmunk alapján, abszontológiai mondható hiányfelfogás is, amely valóban burjánzóan gazdaggá teszi a költő verseit és életművét. Ez az excesszív barokkos gazdagságra az életmű vizsgálata során a tékozló tenyészet kifejezést véljük a legmegfelelőbbnek. Ennek a gazdagságnak az alapja pedig a nekrovitalista vagy inorganikus vitalista juhászi halálfelfogás lesz. Ha a valóság materiális szövete, amely, ahogy látni fogjuk, leendésekből, burjánzásból, tenyészetből, posztumán processzusokból és plaszticitásból áll, át van itatva ezzel az inorganikus vitalizmussal, akkor a hiány, a nemlét, a visszavonultság, a depriváltság, a visszahúzódnás is ebből a sajátos nekrovitalizmusból táplálkozik. A költő bőségfogalmának és polimorfikus lírai tenyészetének egyik központi alapját adja tehát a halál vagy a megszűnés megszokott értelmezésén túlmutató valóságfelfogás. Pontosabban a halál spekulatív átfordításán keresztül azt az anyagba visszavezetve barokkos posztantropocentrikus, sőt posztvitalis gazdagság, amely a hétköznapi élethelyzetekben, a mitológiai vagy vallási alakokban, illetve a földtörténeti folyamatokban vagy apokaliptikus katasztrófákban egyaránt megtalálható.

A juhászi inorganikus vitalizmus lehetővé teszi számunkra a modern nekropolitika és leegyszerűsítő biopolitikai rezsimekből való kilépést. Hogy az inorganikus vitalizmus számára a halál oly központi elem, nem azt jelenti, hogy a szubjektivitást vagy az életet a halálhoz

kívánjuk kötni. Egy posztumán anyagkoncepcióhoz, egy inorganikus vitalizmushoz kívánjuk a valóság burjánzó, barokkos kirobbanásait és változékony folyamatait kapcsolni. Mint Juhász több művében is utalt rá, az ember „csak parányi, vírusnyi része a világnak”, körbefonva az anyag burjánzásával és a természet tenyészetével.⁵⁷ Az egyetemes hiányok és válságok korszakaként jellemezhető geológiai léptékű metakrízis, az antropocén idején nagyon sokat nyerhetünk ilyen árnyalt, mégis a negativitással és a felbomlással spekulatív módon átitatott materialitás-fogalomból. Nem győzzük hangsúlyozni, hogy Juhász Ferenc lírájának ontológiai tétje van. Szavai nemcsak szívünkbe vagy agyunk legbelső zugaiba kapaszkodnak bele, mintha valamilyen sajátos torz szájszervvel rendelkező kis idegen lények lennének, hanem a valóság szövetébe is beleeszi magát ez a letaglózó erejű költői vízió. Juhász versein keresztül az idegenség és a furcsaság materiális rétegei közé helyeződünk vissza.

Az *Inorganikus vitalizmus* című kötetünk a következő kérdés köré összpontosul: hogyan írható le az olyan vitalizmus, amely szétfeszíti az élet és az organikus létezés kereteit? Hagyományosan a vitalizmus alatt olyan világlátást vagy perspektívát értünk, ami az életet az anyagtól elkülöníthetőnek és az anyagi elemekre visszavezethetetlennek véli. Hagyományos értelemben vitalista az, aki az élőnek az anyagtól eltérő elvet tulajdonít. Az életben a vitalista szerint kell, hogy legyen valami többlet, amit az anyag önmagában nem tartalmaz. Az élet több mint kémiai reakciók halmaza. Vitalistának lenni annyi, mint az élet elvét vállalni. Csakhogy a XIX. század elejére, a tudomány és technológia fejleményeinek következtében, destabilizálódtak a szerves és szervetlen, élő és élettelen közötti határok. Manapság, amikor mesterséges életformák kerülnek előállításra laborokban, és a génmódosított élelmiszerek is egyre nagyobb mértékben hasznosulnak, elbizonytalanodni látszik az élet fogalma. Mindez azt jelenti, hogy az életről való gondolkodásunk megköveteli új filozófiai koncepciók megalkotását és a megszokott vitalizmus revidálását.

Nézetünk szerint Juhász Ferenc költészetének központi mozzanata az élet mibenlétére irányuló kérdés. Esztétikai értelemben radikális leírását nyújtja a különböző világszinteken fellépő kauzalitásoknak, fizikai jelenségeknek, élőlényeknek, dolgoknak és erőhatásoknak. Meglátásunk szerint a költészet legitim megismerési forma, és hozzáférést biztosíthat olyan létrétegekhez, amelyek a hétköznapi tapasztalás számára nem tárulkoznak fel. A világ összetett mozzanatait képes megszólaltatni a költészet médiuma, méghozzá intuitív módon. Juhász módszerének sajátos-

⁵⁶ CSEHY: *i. m.* (2021)

⁵⁷ CSÁBI: *i. m.* (2008)

sága, hogy egymásba nyitja a rétegződéseket, ezáltal teret biztosítva textuális értelemben a kevert szövegláncolatoknak, hibrid képpalkotásoknak és képzettársításoknak. A XX. századi magyar lírán belül – egyedülálló módon – ez a sokrétű, differenciált vitalitás kaotikus, kontingens, fertőző, rettenetes, fenséges öntörvényűség jut szóhoz, úgy, hogy az élet és szépirodalmi elbeszélés kategóriái is felbomlanak.

Visszatérő mozzanat Juhász lírájában a linearitás megtörése, az idő önmagába görbítése, a különböző idődimenziókkal való kísérletezés, valamint az interioritással és exterioritással való dekonstruktív játék. Az életen túliság, a feloldódás a legváratlanabb pillanatokban tör elő, megtagadva minden rendszerezhetőséget. A *Rácsok a reménysivatagon* című költemény összefoglalja Juhász minden egyneműséget meghaladó időfelfogását: „Idő nincs. Csak a testek. Csak a testek növekedése, zsugorodása. Csak a testek tágulása, terjedése, fölbomlása. Csak a testek születése és halála.” Nincsen egységes idő, mindennek megvan a saját idősíkjája. A létezés radikális sokfélesége azt is megköveteli tőlünk, hogy egységesítő, egyetemes fogalmak helyett örvénylő fogalomteremtés segítségével hatni engedjük a differenciát. Ennek a differenciának a halál kapcsán bekövetkező működése érhető tetten az inorganikus vitalizmus fogalmában is. Juhász verseiben gyakran találkozzunk litániaszerű felsorolásokkal, a jelzők és létezők tobzódó, egymásra halmozódó sokféleségével. Ez olyan spekulatív módszer, amely a radikális heterogenitást reprezentálja, méghozzá realista módon úgy, hogy lehetőség szerint minden valóság szintet és dolgot bevonjon a képzelőerő vitális termelésébe.

Juhász *A tízmilliárd éves szív* című versét parafrázálva „az anyag történik velünk” ebben a dehumanizált irodalmi térben. Az anyag nem az emberi megismerő tekintetnek alávetett járulékos mozzanataként tételeződik: az anyag önállóan is képes eseményeket előállítani, váratlan helyzeteket teremteni. Az élt többé nem tudjuk teljesen különválasztani az anyagtól, mert az utóbbi is képes mozogni, alakulni: szerepelni. Meglátásunk szerint a különböző posztthumán értelmezési kísérletek és a juhászi líra izgalmasan egészítik ki egymást, a „nem totálisan monolitikus” értelmezési horizonton.⁵⁸ Próbára kell tennünk a hatalmas szövegtestet, vizsgálunk kell, hogy „mit enged meg a monstrum törékenysége”.⁵⁹ Megjegyzésével mintha Borsik is felfigyelt volna a lírai corpus mélyén meghúzódó

plastikus lágyságra, a leendéseket lehetővé tevő mélyrétegre, amely éppen e hatalmas és erőteljes életmű aranyékszerszerű törékenységét adja.⁶⁰

Mindez azt is jelenti, hogy nem kizárólagos értelmezésről beszélünk az *Inorganikus vitalizmus* című könyv kapcsán. Nem azt állítjuk, hogy feltörtük a juhászi enigmát, vagy felfedtük a hatalmas életmű központi elemét. Csupán arról van szó, hogy saját posztantropocentrikus, posztthumán szempontrendszerünk a szövegtest mélyrétegeinek különös aspektusára irányítja a figyelmet, amely meglátásunk szerint a juhászi lírai univerzum egyik fontos ontológiai alkotóelemének tekinthető. Kötetünk így vállaltan sajátos posztthumán kisajátítása Juhász Ferenc életművének, pontosabban bizonyos alkotásainak. Ez az elemzési módszer tehát nem totálisan monolitikus meta-narratívákat állapít meg, és nem is a korábbi, a modernizmusok és a posztmodern hatása alatt álló kritikai szempontokat írja felül. Csupán arra mutat rá, hogy a kortárs poszthumanista filozófia és a nonhumán fordulat által áthatott kultúratudomány új szempontokat találhat Juhász életművében. Az inorganikus vitalizmus által meghatározott posztantropocentrikus elemzési módszerre ténylegesen kínálja fel magát a heterogén „csupa fej és csupa farok” szövegtest. Hiszen „a »csupa fej és csupa farok« struktúrája lehetővé teszi a »diribre-darabra« szabdalást, olyan *parciális* újraolvasó és újraíró gyakorlatok megképződését, amelyek Juhászt az ideológiai Alany ellenében is képesek olvasni, miközben megpróbálják tovább hasítani azt a hasadt antropológiát, mely eredeti formájában mégiscsak az Ember megőrzésére esküdt fel”.⁶¹

Kötetünk célja Juhász sokágú munkásságának lételméleti tétjének felmutatása, javarészt a szövegek által mozgósított objektumokon keresztül. Ebben a vonatkozásban azon megérzésünkre támaszkodunk, ami szerint Juhász prózaversei performatív szövegeket képeznek, azaz valóságos mágiát hajtanak végre. Olyan mágia ez, ami magukat a dolgokat hagyja szóhoz jutni. Bodnár György irodalomtörténész gondolatait kölcsönözve: „A kiindulást minden költészet közös gondja szabja meg: »dolgok nélkül nincs költészet«. Juhász Ferenc verseiben ez az alaptörvény határtalan anyagszeretettel találkozik: a költő, aki a »dolgokon át kényszerül beszélni«, úgy halmozza egymásra a dolgokat, mint a létezés, de ezzel nem csupán utánozza és leírja a világot, hanem át is éli a létezés gyönyörűségét.”⁶² E gyönyörűséget azonban mindenütt átlukasztja,

⁵⁸ NEMES: *i. m.* (2020), 75.

⁵⁹ BORSIK: *i. m.* (2020), 39.

⁶⁰ *Az Üveghegy és a szilánkok* című konferencia tanulmányai és heterogén, körültekintő, mégis újító perspektívája egyfajta mintaként lebeg előttünk az *Inorganikus vitalizmus* című könyv megalkotása során. Ahogy Borsik Miklós, a konferencia egyik szervezője megjegyzi:

„a konferencia több szempontot és támpontot vet fel” azzal kapcsolatban, „honnan érdemes szemlélni a töredékeket” és egyben önmagunkat is. BORSIK: *i. m.* (2020), 39.

⁶¹ NEMES: *i. m.* (2020), 75. (Kiemelés az eredetiben – H. M.)

⁶² BODNÁR: *i. m.* (1986, e-dokumentum)

szétszaggatja a halál, a szenvedés és a mulandóság, a végeség perspektívája is jelen van. Élet nem lehet halál nélkül, a kettő szerves összefonódásának lehetünk tanúi számos alkalommal az életműben. Értelmezési munkánk során nem kerülhető el az életszeretben kimerülő felszíni optimizmus megkérdőjelezése. Juhász kapcsán olyan vitalizmusról beszélhetünk, amely számot vet a pazarlással, a vedléssel, a hiánnyal és – nem utolsósorban – az élet végességével. A halál elve ott van az élet princípiuma alatt. Az élni akarást a halálösztrón is motiválja. A leghétköznapiabb jelenetek is átcsapnak a mulandóságról szóló meditációkba – „és mennyi szenny az élet, mennyi szenny a halál is” – szól a mosógép zaján töprengő Juhász *A mosógép és a halott* című művében. Juhász műveiben „a halál után is folytatódik a litánia”⁶³

Összegzésként fontosnak tartjuk kiemelni azt a filozófiai, irodalomtudományi és kultúratudományi elméleti keretet, amelyen keresztül feltárjuk Juhász Ferenc inorganikus vitalizmusát. A XX. század második felének olyan alapvető fontosságú, szépirodalmi vonatkozásokkal is bíró elméletalkotóira támaszkodnánk, mint Georges Bataille, Gilles Deleuze és Félix Guattari, valamint, a teljesség igénye nélkül, olyan kortárs filozófusokra is, akik tematizálják a dolgok heterogenitását, valamint az élő és élettelen különbségének problematikáját. Szintén fontos elméleti háttérként szolgál kötetünk során a dekonstruktivizmus, beleértve annak hazai adaptációit.⁶⁴ Mindazonáltal nem célunk bármilyen előzetes értelmezési keret ráerőltetése vizsgálódásunk tárgyára. Nem a beleolvasás szofista művészetét kívánjuk gyarapítani, hanem a valóságos megértést elősegíteni, valamint a dolgokkal való összekapcsolódást, a művészet határait meghaladó etikai perspektíva érvényesülését. Juhász írásművészete alkalom a találkozásra, az események és dolgok sokfélesége előtti megnyílásra, olyan feltárulkozásra, amely túllép az életen.

Könyvünkben tehát poszthumanista szempontrendszer alkalmazunk a juhászi corpus kapcsán. Az *Inorganikus vitalizmusban* Juhász Ferenc költészetének nonmodern, emberen túli proto-poszthumanisztikus teljességre törekvő aspektusaira koncentrálnak. Mindez azt jelenti, hogy nem kizárólagosságra vagy valamilyen totalizáló, egységesítő vagy homogenizáló igénnyel kívánunk fellépni a Juhász-kutatás kapcsán. Azon állításunk, miszerint Juhász költészetében megtalálhatóak azok a jegyek, amelyekre könyvünkben fókuszálunk, nem jelenti azt, hogy csak ezek a jellegzetességek figyelhetőek meg az életműben. Teljesen elképzelhető, hogy valaki alapvetően más

keretrendszer és szempontrendszer alapján más aspektust emel ki ebből a nagyszabású költészetből. Sőt, kötetünk bevezetőjében is a nonmodern, poszthumán jellegű mélyréteg mellett megállapítunk egy modern kategorizációra építkező és alapvetően humanista jegyeket felmutató, az életművön végigvonuló tendenciát. Mi mégis az inorganikus vitalizmusra, Juhász sajátos materialitásfogalmára és poszthumán aspektusaira összpontosítunk.

Kötetünk elsődleges célja a poszthumanizmus irányzatai nyújtotta szemüvegen keresztül kritikailag megvizsgálni Juhász költeményeit. Mindebből következik, hogy ez a poszthumán perspektíva irányította azt a szelekciós mechanizmust, amelynek segítségével szemezgettünk a hatalmas életműből. A poszthumanista értelmezési keret az életmű új aspektusait tárhatja fel, miközben Juhász munkásságát tematikus, ideológiai és szellemi értelemben a kortárs posztantropocentrikus irányzatok irodalmi és esztétikai előképének is tekinthetjük. Bár bevezetőnkben elsősorban a nonhumán emberen túli teljességre vagy kozmikusságra utaltunk, természetesen egészen más központi jegyek is felszínre kerülhetnek Juhász művészetéből. Nem kívánunk totalizálni a juhászi poszthumán potencialitás kapcsán. Csupán utalunk az életműben meghúzódó proto-posztantropocentrikus tendenciákra. Könyvünk még a poszthumán Juhász-olvasatok változatai közül is csupán egy. Nem csak így, és nem csupán ezeket a műveket elemezve lehet Juhász Ferenc lírájának posztantropocentrikus áttekintését nyújtani.

Hogyan képzelhetjük el a poszthumán vagy nonhumán fordulat által meghihletett irodalomkritikai vizsgálódást? Alapvetően tematikus jellegű és motívumcentrikus elemzési mód ez, amely ugyanakkor számos ponton próbálkozik poétikai/esztétikai értelmezésekkel is, de nem köteleződik el teljesen semmilyen tudományos diszciplína mellett, noha a filozófiai és kultúratudományos megközelítések a fejezetek módszertani sarokköveit képezik. Azonban fontos rámutatni, hogy a fejezetek központi szervezőelemei alapvetően tematikus jellegűek (természet, idő, halál stb.). A poszthumanizmus mint interdiszciplináris tudományos diskurzus részben a posztmodernhez kapcsolódó jelenség.⁶⁵ A „poszthumán olvasat” retrospektív (a modernitáshoz vagy a modernitás előtti jelenségekre irányuló) alkalmazása nem azt feltételezi, hogy az adott szerző, szöveg vagy mű a fogalom ma ismert irányzatos értelmében „poszthumanista” lett volna, hanem hogy olyan „látens poszthumán” jegyeket mutat, illetve olyan humanizmuskritikai olvasatokra ad lehetőséget,

⁶³ LOVÁSZ: *i. m.* (2023), 359.

⁶⁴ Gondolunk itt a Kulcsár-Szabó Zoltán névvel fémjelzett irodalomelméleti iskolára, valamint Orbán Jolánra, Hódosy Annamáriára, Smid Róbertre és másokra.

⁶⁵ Miközben tisztában vagyunk Juhász rendszerváltást követő posztmodern perspektívából érkező kritikák és saját poszthumanista irodalomkritikai olvasatunk erőteljes különbségével.

amelyek a korábbi, eltérő módszertannal dolgozó recepció számára nem voltak nyilvánvalóak, relevánsak vagy jelentések, de a kortárs posztantropocentrikus apparátus segítségével felszínre hozhatóak és (újra)kontextualizálhatók. Arra utalunk ezen a ponton csupán, hogy az életműben megbúvó vagy szunnyadó nonmodern kozmikusság, valamint az inorganikusság által áthatott anyagkonceptió alapvetően megtalálható Juhász költészetében. A vitalista anyagfelfogás kapcsán szó szerint elmélyedünk, belesüppedünk az aranylóló lágyszintű materialitásba. Egyfajta fúrás vagy materiális értelemben vett alászállást végzünk, amely során rekonstruálhatjuk a Juhász költészetében szunnyadó posztantropocentrikus jegyeket, amelyeket aranyrögökként vagy még inkább elfeledett enigmatikus kincsekként hozunk a felszínre. A poszthumán jegyek látenciájára Katherine Hayles-nek az a Bruno Latour-ra utaló kijelentése is rámutat, miszerint sohasem voltunk „tisztán” emberek, legalábbis abban az esszencialista értelemben, ahogy azt a humanista modernitás elképzelte és/vagy előírta. Ebben a szellemben már több szerző elkezdte az irodalom- és kultúratörténet újratérképezését, a nagyobb projektek közül elég a Stefan Herbrechter és Ivan Callus által szerkesztett *Posthumanist Shakespeares* tanulmánykötetire vagy Jeff Wallace *D.H. Lawrence, Science and the Posthuman* monográfiájára utalni, de alapvetően ide sorolható saját Lovecraft-monográfiánk is.⁶⁶

Egyetértünk Borsikkal, amikor megjegyzi, hogy „inkább tekinthetnénk flottának az adott életművet, amelyben minden mű egy hajó”, de mindeközben „lehetnek csónakok és tutajok is”.⁶⁷ Az, hogy az életművet nem tartjuk teljesen homogenizálható monolitikus struktúrának, még nem jelenti azt, hogy annak nincsenek központi jegyei vagy a költeményeket átható ontológiai tétellel bíró jellegzetességei. Azonban a poszthumán Juhász-olvasat valóban a totalizáló teljes hajómegekkel helyett sokrétű és széttartó, már-már irányíthatatlan flottának tartja az életművet, amelyben a vitalista materializmus egy csónak, a hibrid testábrázolás egy kisebb hajó, az antropocén líráként elemzett természetversek egy kisebb gőzös, míg az extrotemporális időstruktúrák egy tutajnak tekinthetőek. E heterogén flottastratégián keresztül nemcsak mi nem totalizálunk, sematizálunk vagy homogenizálunk ezen roppant méretű életmű kapcsán, hanem elutasítjuk az életművet mint hajót totálisan elsüllyeszteni vágyó kritikákat is.

Másik fontos pont a poszthumán Juhász-olvasat kapcsán az életmű sajátos plasztikussága. Itt nemcsak arról

van szó, hogy a plaszticitás meghatározó jellegű fogalom az életmű kapcsán, hanem arról is, hogy a különböző dolgok, létezők, valóságszintek hajlékonyak, változékonyak és formálhatóak. Az inorganikus vitalizmus értelmében a dolgok belsejét az élet és halál közötti instabil lágyszint alkotja. De a plaszticitás a poszthumanizmushoz hasonlóan elemzési metaszempont is, a kortárs irodalom- és kultúratudomány számára fontos kiindulópont. Már itt utalnánk arra, hogy a plaszticitás biztosítja azt a viszonyulási módot, amelyen keresztül dekonstruáljuk és újraértelmezzük a juhászi lírát. Továbbá a plaszticitás jelenti azt a mély és megkerülhetetlen plasztikusságot, amellyel különböző tudományos, művészeti diszciplínák mentén haladunk. Juhász plasztikus lírája mintát jelent számunkra az antropocén jelentette megváltozott természetkulturális viszonyaink holisztikus, mégis heterogén értelmezése kapcsán. A plaszticitás az oka annak is, hogy könyvünk egyszerre irodalomtudomány, kultúratudomány és filozófia, miközben bizonyos pontokon a geológiát, a földrendszertudományokat és egyéb természettudományokat is segítségül hív.

Mit jelent az *Inorganikus vitalizmus*-féle poszthumán Juhász-olvasat kapcsán a plaszticitás? Egyfelől utal arra, hogy az életművön belül számos plasztikus elem figyelhető meg, sőt a dolgokat is meghatározza egyfajta sajátos plasztikusság. Másfelől plasztikusan járunk el az életműben szereplő versek elemzése kapcsán. Nem a recepcióirodalom által legfontosabb művekre utalunk. Nem elemezzük az összes nagy eposzt. Nem teljes egészében vizsgáljuk a köteteket. A plaszticitás lehetővé teszi számunkra, hogy az életmű egészére plasztikus masszaként, formálható furcsa materialitásként tekintsünk, amit mi is tovább hajthatunk és formázhatunk. Az alakíthatóság, átformálhatóság alapvetően a juhászi materiális lágyszint sajátja. De mindeközben az interdiszciplináris posztantropocentrikus kultúratudomány sajátja is. Azonban nem az életműre való ráerőltetés ez, hiszen a plasztikus munkásság fel is kínálkozik az alkalmazkodni képes és roppant heterogén poszthumanista kultúratudomány számára. Plasztikusan járunk el a különböző diszciplináris regiszterek között is. Könyvünk irodalomtudomány, kultúratudomány, irodalomkritika. De közben gyakran természettudományos fogalmakkal él. Egyben bevezető is számos fontos kortárs filozófiai fogalom kapcsán. Mindeközben arra is példa, hogy miként lehet a XXI. század nonhumán fordulata által meghatározott filozófia szempontrendszerét alkalmazni egy irodalmi életműre. Mint már korábban említettük, a plaszticitás plaszticizmusa teszi lehetővé

⁶⁶ *Posthumanist Shakespeares*. Eds. HERBRECHTER, Stefan, CALLUS, Ivan, New York, Palgrave Macmillan, 2012; WALLACE, Jeff: *D. H. Lawrence, Science, and the Posthuman*. New York, Palgrave Macmillan, 2005

⁶⁷ BORSIK: *i. m.* (2011), 40.

számunkra, hogy ezen materialista, ám szubjektivistá malabou-i fogalmat az antropocén természetkulturális viszonyrendszerei közepette ontologizálhassuk, és kiterjesszük az emberen kívüli valóság egészére.

Fontos itt is rámutatnunk, hogy az érett filozófiai korzakot jellemző, ambivalens és már negativitással, a destrukció potencialitásával átítatott heterogén plaszticitáskonceptiót tartjuk a juhászi életmű inorganikus vitalizmusa kapcsán a legfontosabb aspektusnak. A plasztikusság mint elméleti keret önmaga is plasztikus, tehát folyamatosan változik és alakul, folyamatosan redőződve, fodrozódva, de önmagára részlegesen visszahajolva. Azonban, ahova a plaszticitás visszakanyarodik vagy visszahajlik – éppen a plaszticitás okán – már más jegyekkel vagy jellegzetességekkel bíró plasztikus állapot lesz, mint az adott folyamat vagy leendés korábbi szakaszának plaszticitása. Ahogy vizsgáljuk és értelmezzük az életművet, az hatással van ránk, potenciálisan megváltoztatva azokat a kutatási és vizsgálódási szempontokat, amelyekkel előzetesen hozzáfogtunk projektünkhöz. Nekrofil elragadtatásunk és libidinális irodalmi vágyódásunk azonban nem lankad, hiszen az életmű újabb járataiba, mély rejtelseibe és fel nem tárt rejtékútjaira bukkanhatunk. Felidézvén néhány oldallal ezelőtt jelzett irodalmi érdeklődésünk különös, már-már horrorisztikus vízióját: a betekert enigmatikus múmiáról megkezdjük lebontani a szövegtestet, szó szerint lehámozzuk a test maradványaival szinte eggyé vált papírrétegeket, amelyek azonban felpöndörülnek, visszahajlanak és folyamatosan gravitálnak a test felé. Azonban a test is megváltozik a ráragadt papírrétegektől. Minden értelmezés, minden vizsgálódás plasztikus, mivel maga a kutatás is átformálja és megváltoztatja az irodalmi holttest materiális és kultúratudományos elrendeződését egyaránt.

De hogy kell elképzelni azt az érdeklődést, amellyel Juhász Ferenc életművéhez fordulunk? Megilletődöttség, távolságtartás vagy óvatosság jellemez bennünket? Úgy érezzük magunkat, mint akik egy múzeumi épület dísztermében díszes asztalra kiterített életműhöz közelítenek? Esetleg az az érzés kerített minket hatalmába, mint amikor könyvtári archívumban mélyedünk el? A hatalmas életmű oldalait több száz asztalon látjuk magunk előtt kiterítve egy irodalmi múzeumban vagy egy művészeti alapítványnál? Hogy képzeljük el a szerzőt? Hogy vizionáljuk a halott szerzőt: mint aki kísértetként vagy valamilyen szellemként lebeg szövegei felett? Vagy pedig a szövegét elemző különböző irodalmárok gondolataiban, a képregényekhez hasonló „gondolatbuborékba” képzeljük el Juhász Ferenc gondolatiságának fennmaradását? Esetleg

a szövegek és a kötetek által betemetett holttestről van szó, esetleg olyan múmiáról, akit a szövegei vesznek körbe? Teleírt oldalak által szorosan körbefont holttest, olyan múmia, akit a valóság titkosított és rejtjelezett piramisa fog körbe. Be kell lépnünk a titkok templomába, felfedezőként, sőt kalandorként kell alámerülnünk a temetőbe, hogy felfedezzük a titkosírással teleírt papírlapok között szunnyadó holttestet. De nem elégedhetünk meg ennyivel. Meg kell érinteni, be kell hatolni a holttestet lezáró papírrétegek közé, hogy megpillantsuk a testtel összefolyó, attól alig elválasztható szövegtestet. Az irodalmi szövegnek is van testszerűsége, szubjektívációja, azonban az élő vagy halott test sem elkülöníthető a materialitástól. A holttest enigma, megfejthetetlen, titkosított és visszahúzódó, mégis különös hatásokat fejt ki. Be kell vallanunk, hogy ez a nekrofil, horrororientált megközelítés áll közelebb ahhoz az érdeklődéshez, amely elfog bennünket a juhászi életművel való találkozás során. És feltétlenül távol áll ez a nekrofil elragadtatás vagy halálos megrészegetés a tisztelettől? Ellentétes volna a halott test fizikai materialitásának vizionálása az irodalmi hagyatékot övező irodalmi tisztelettel? Jelen kötet inorganikus vitalista Juhász-olvasatát vállaltan nekrofil érdeklődés hajtja. A szerző tisztelete megnyilvánulhat különös dekonstruktív materiális érdeklődésként, az életmű testének felbomlasztásaként, amely vállaltan nekrofil víziókat ébreszt bennünk.

Valódi, elmélyült szövegértelmezés szükségképpen nekrofilia: halott szerzők iránti imádatunkat és tiszteletünket fejezzük ki. Tisztelettel mélyedünk el a maradványok, csontok és titkos enigmák között. Valódi bázikus materializmus, amely az élet és a valóság alapstruktúrájág hatol, nem megijedve az undortól vagy a visszataszító elrendeződésektől. A halálhoz vagy a halotthoz, a hátrahagyott életműhöz való közelség korántsem a leállást vagy a megdermedést vonja maga után. Sokkal inkább sajátos vitalizmus, különös libidinalitás kerít bennünket hatalmába, amelyet a holtak által írt szövegek extatikus öröme és sodrása vált ki belőlünk. Nem csupán behelyezkedünk a lírába vagy az irodalmi eseményisorba, hanem szó szerint elmélyedünk és belesüppedünk az oldalakba, hagyjuk magunkat elnyeletni a halott életmű és a holtak nekrovitális energiáival. A fenti sorok csupán radikalizálása annak a gadameri meglátásnak, amely szerint az értelmezés a holtakkal való párbeszéd. Ha igazán át akarjuk érezni, meg akarjuk érteni, vagy meg kívánjuk tapasztalni a hátrahagyott életművet, akkor muszáj, egyszerűen elkerülhetetlen nekrofillá válnunk.